

crkva u svijetu

OSVRTI I PRIKAZI

POGLED U KNJIŽEVNO DJELO IVANA RAOSA

Ivanu Raosu in memoriam

Drago Šimundža

Hrvatski književnik, pripovjedač, dramski pisac, pjesnik i esejist, Ivan Raos završio je svoj životni tijek, srvan srčanim udarima, 8. srpnja 1987. u splitskoj bolnici, odakle je prevezen u svoj rodni Medov Dolac — u kojemu se rodio 1. siječnja 1921. — gdje je i sahranjen 9. srpnja, sutradan nakon preminuća.

Naglo je umro, nenadno. U zadnji čas je primio sakramente i obnovio staru želju da mu na ljesu bude hrvatska zastava i u novoj medovačkoj crkvi sprovedna misa.

Ljetna vrućina i dalečina između Medova Doca i Zagreba činile su da nisu mogli stići svi Ivanovi znanci, poštovatelji i prijatelji. Ali, unatoč tomu, sprovod je bio svečan i dostojanstven, s brojnom pratnjom, kako i dolikuje uglednom književniku, kulturnom pregaocu, rodoljubu i zaljubljeniku u obične ljude, u njihove nemire i brige, u živote seljaka, radnika, gastarbajtera i imotskih galantera.

S Raosom se oprostio u misnoj homiliji, u koncelebraciji s tridesetak svećenika, pisac ovih redaka, zatim nakon mise mjesni župnik don Danko Guć i mještanin, misnik i književnik, don Ivan Marijan Čagalj, a na grobu hrvatski književnici Nikola Miličević i Jozo Laušić. Riječi su bile tihe i dojmljive, a Medov Dolac tužan i ponosan: tužan za svojim Ivanom, ponosan na njegovo djelo. — I mi s njime!

Neki se pisci i kulturni djelatnici rano umore, te tako za života zastanu i s razmaka promatraju svoje djelo. Ivanu to nije bilo moguće. On se nije zastavljao. Široko je, epski, ponirao u htijenja i stvarnosti, pretakao ih u književnu formu i do smrti predavao, kroz dugih 45 godina, suvremenicima i budućim pokoljenjima u književnu baštinu.

Jedan je od najplodnijih hrvatskih pisaca našega doba. Iza sebe je ostavio — u knjigama ili po književnim smotrama, časopisima i drugim izdanjima — oko 35 dramskih djela, desetak romana, dvije zbirke pjesama u prozi, rukovet

mladenačke lirike i više od 200 pripovijesti, novela, skaski, rasprava i eseja, niz dokumentarnih zapisa, monografija i turističkih vodiča, umjetničke i stručne literature, gastarbajterske priče i televizijsku seriju, suvremene kronike i nedovršeni roman o prokletstvu vlasti.

Što reći o tom golemom djelu?

Proći će sigurno još dugo vremena da bi se Raosov opus mogao u cjelini vrednovati — i kao epski zahuktala inspiracija, i kao dramska introspektiva jednoga vremena i čovjeka, i kao zapis o rodnom kraju — u svom narativnom iskazu i unutrašnjoj poruci: etičkoj i religioznoj, sudbinskoj i egzistencijalnoj. Istini za volju, do sada je vrlo malo u tom smislu učinjeno. Raos je, u svojoj samostalnosti i buntovnosti, više izazivao oporbe, prigovore i kritike nego prave književne analize i stručna vrednovanja.

Prije svega, što se daje naslutiti iz navedenog popisa, vrlo je širok stvaralački raspon Raosova rada. Okušao se, maltene, u svim žanrovima: od basne i novele do pripovijesti, poezije i romana, od dramske umjetnosti do putopisa i turističkih vodiča, od pustolovnih naracija, grotesknih i egzotičnih priča do scenskih slika i televizijskih tekstova...

Kao što mu je širok dijapazon stilsko-žanrovskih struktura, tako mu je jednako širok i raspon tema i motiva koji su ga privlačili. Balzakovski je ponirao u mnoge vidove života i probleme različitih slojeva i staleža. No, temeljna je nadahnuća crpio u sebi, u svom zavičaju i djetinjstvu, u dubinama srca i duše, u onom dionizijskom i apolonskom principu ljudske naravi, u stvarnostima i škrtoštima medovačkog krša i Imotske krajine, u sudbini svoga naroda, povijesti i vjere, u našem »galanterskom« i »gastarbajterskom« usudu, u egzistencijalnoj trpkosti i snalažljivosti našega čovjeka, u humoresknim skaskama i istinskim sukobima erosa i etosa u čovjeku i društvu, u pustolovinama i stvarnostima života, strastima i kajanjima, velikim ljudskim težnjama i malim ostvarenjima...

Raosovo se djelo — najuspješnije oblikovano u noveli, pripovijesti i romanu — stilski i tematski isprepleće u koncentričnim krugovima auto-biografske i ljudske zbilje, u zavičajnoj literaturi i dramskim nemirima, u egzotičnim slikama i razočaranim sudbinama, gastarbajterskim tegobama i seoskim psihologijama, u unutarnjim sukobima, humoresknim scenama i povijesno-religioznim opservacijama.

Prednost mu je što živahno, epski-narativno, obrađuje svoju temu. Ne brine ga, bar ne u prvom redu, dubinska misao i poruka, već naoči realistička fabula. Nju vješto smišlja i majstorski tka; možda, kako bi rekao Marijan Matković, i »odviše spretno i dopadljivo«. Riječi mu ne manjka. Manirom sveznajućeg pisca ili svojevrsnog intimiste realistički pristupa situacijama, iznoseći u jasnoj pripovjedačkoj formi i ono što su moderni romanopisci zbili u maglovite valove podsvijesti, u literaturi toka svijesti, odnosno autori novog romana u sudbinske sukobe stvarnosti i života, u monologe i razočarenja. Raos ih nije slijedio. On je, otvoren i sugestivan, ostao vjeran tradiciji i snagom svog vlastitog talenta stvarao zasebno djelo u našoj književnosti, raosovski ležerno i domaći blisko.

Ipak, unatoč svoj toj bliskosti i ležernosti, humoru i kačićevskoj epici, Raosov postupak krije i jednu dublju perspektivu. I nehotеći, on želi prodrijeti u dubinu, u dušu i bitak našega čovjeka, prije svega svoga Imoćanina, ali i šire, u dušu čovjeka kao takva. Tu bi se moglo s jedne strane kritizirati Raosa: u pretpostavci da je pošao naturalističkom linijom, te više otkrivao i opisivao manе nego vrline; ali bi ga trebalo, s druge strane, otvoreno pohvaliti da je u svojim analizama toliko iskren, intiman i djetinji otvoren, da je riječ dak primjer u svjetskoj književnosti koji vlastitu psihu iskazuje, svjesno, nutarnjim nagonom podsvijesti.

Nije zahvalno u ovakvim kratkim pregledima izricati književno-estetske sudove. Ali, ako ih treba izreći — a treba — onda bez ustručavanja valja pri-

znati da Raosu pripada ugledno mjesto u našoj suvremenoj književnosti, posebno u pripovijedačkim žanrovima: noveli, pripovijesti i romanu. Stvorio je svoj izraz, svoju maniru, spontanu, sugestivnu dikciju, s tipičnim koloritom svoga zavičaja i ekspresivnošću narodne duše. Majstor je kratke forme, maštovite kreacije, književne strukture i dijaloških postupaka. Inventivan je i zanimljiv. I makar je rijetko flaubertovski dotjerivao svoja djela, zahvaljujući svojoj invenciji i plastičnoj naraciji, sugestivno djeluje i privlači. Šaljivim je scenama i humorom, poput Kolara, unio u našu književnost, koja inače oskudijeva tim žanrom, novu dimenziju i korisnu inovaciju. U biti narodni književnik, više nego moderni intelektualistički literata, Raos će, s nekoliko drama i nizom djela iz pripovjedačkog opusa, ostati naša trajna vrijednost i književna baština.

Nećemo u ovom kratkom osvrtu proniknuti u cijeloga Raosa. On zaslužuje studijsku analizu. No, ističući njegovu maniru, stil i književnu plastiku, jezik i narativnu sugestivnost, ne smijemo ovdje, u reviji kakva je naša, mimoići humanu poruku njegova djela. Možemo ga u pojedinostima kritizirati, zamjeriti mu i čuditi se njegovu postupku, ali ga u osnovi možemo shvatiti i priznati da je, usprkos vanjskim dojmovima, u biti, etički orijentiran. I to ne samo u svojim socijalnim shvaćanjima i nacionalnim opredjeljenjima, u ljubavi prema malom čovjeku, nego — što će se mnogi začuditi — i u svojim nemirnim traganjima za autentičnim dubinama, u prenatlaženim sentimentalnim i erotskim kušnjama, u životnim zamorima i sukobima erosa i etosa u ljudskom srcu i duši — u razočarenjima i tjeskobama ljudske stvarnosti.

Bio je iskren, sablažnjivo iskren. No, zar nismo vidjeli da su svi njegovi padovi, i to ne samo njegovi, nego i njegovih junaka ljudsko bolno iskustvo i neminovno razočaranje? Podsjetit ću samo na njegovu ispovijed poslije najdrastičnijeg iskaza o vlastitoj strasti: »Glavinjam po Getu s trideset dinara u oznojenim prstima. Sve je nestalo, i Bog, i ljubav, i čovjek... Ostao je samo satrven dječak na tuđim mrtvim ulicama... Bože, koliko jada, koliko gorčine u jednom malom, sasvim malom srcu« (*Vječno žalosni smijeh*, MH, Zagreb, 1965, 532).

Psihološki senzibilan na slobodu i pravdu te zbog toga protestan do očite sumnje i verbalnog ateizma, Raos se, bježeći od Boga, neprestano k njemu vraćao i u vezi s tim uporno vrtio oko čovjeka i njegova moralnog prijestupa. Već je, kako sam ističe, njegov župnik sve to dobro uočio i otvoreno mu prorekao: »Mi smo ovdje gdje je naša srčika. A tvoja je srčika u katoličanstvu. Ovo ti napominjem samo zato što sam čuo da se po Splitu razmećeš svojim ateizmom i svojom mržnjom. Sada nauči da je tvoja srčika i čitav niz prvih godina katolički; što upornije bježiš od njih sve im se više potčinjavaš« (ib., 682).

Više puta sam razmišljao o ovom Ivanovu zapisu; to više što su se o njemu stvarali različiti sudovi; bilo je potcjenjivanja i prešutnih anatema. Ali, čini mi se da je ono što mu je župnik proročanski kazao njegova važna oznaka, bitan biljeg. Imao je on svojih sudova, kritika i odstupanja, i u etičkom i u religioznom smislu; bilo je vrijeme kad je gotovo služio za propagandu. No nemirni bezbožnik i pobožni buntovnik — katolički humanist — nije iznevjerio spomenuto proročanstvo. Raos je napadao i kritizirao, nije se znao miriti sa slabošću i neautentičnošću; išao je za svojim vizijama. Kroz priče i imaginacije ponirao je u stvarnosti. Na svoj je način tragao za Istinom. No, iskreno se zalagao za humanost i pravdu, za svoj narod i njegovu slobodu, za običnog, malog čovjeka. Otkrivao je slabosti i mane i istodobno kroz humor korio, vjerujući da je humoreska snažnija od bilo kakva moraliziranja. Na svoj je način prilazio, humanistički, mnogim vrednotama, pa i religioznim. Težio je za svojim opcijama, ali se je, svjestan ljudske ograničenosti, vraćao našim korijenima.

Je li Raos teist ili ateist u svom djelu?

Jednoznačan odgovor ne bi ničemu služio. Kako šira analiza ovdje ne dolazi u obzir, moram jednostavno potvrditi da je, nekako slično kao i u životu,

imao različitih spoznaja i opcija, te u tom duhu i različitih literarnih opisa i izjava. Ima mjesta koja ga svrstavaju u skeptike, u religiozne nemirnike i ateiste, ali još ih više ima koja ga spontano uključuju u tradicionalno religiozne stvaraoce, vjernike, kojima u životu ne dolaze sumnje, kao ni neke posebne nabožne inspiracije. Pod tim vidom ga ne bih isticao ni u jednom ni u drugom smislu, samo bih priznao da se može naći tekstova i izjava koje ga različito u ovom području predstavljaju.

Pun humora i folklora, Raos namjerno, ispod vanjske banalnosti i scenske humoreske, analizira intimu čovjeka. I koliko god u svom instinktu i sjemenišnom kompleksu dramatizirao libido, a grijeh smatrao konstitutivnom stvarnošću ljudskog bića, u svojim se junacima neprestano suočava s različitim egzistencijalnim i sudbinskim, etičkim i religioznim rezonacijama u čovjeku. U stvari, njegovo je djelo — egzistencijalno tkano — puno sudbinskih određenja. Prihvaćajući misao da su grijeh i krivnja naš životni zavičaj, nemir i progonstvo, on spontano prihvaća kršćansku sliku svijeta. Kroz nju promatra čovjeka.

Za ilustraciju čitava ovog kompleksa, etičko-religioznoga, u Raosovu djelu, navest ću autorovu upitnost i dubinsku zabrinutost koja nemirno progovara u duši jednog Raosova junaka. Naime, nakon unutrašnjih borba i nemirnog razmišljanja o etičkim konfliktima u ljudskom biću, izazvan erotskim libidom i slučajem samoubojstva, spomenuti se junak obraća Bogu i u svom razgovoru s njim uporno inzistira: »I, odgovori mi, Gospodine, jer, evo, to me svega izmuči, odgovori mi zašto je opiranje nagonu spolnome krepost, a nagonu životnome prokletstvo, kad obadva iz istoga izvora izviru, iz tvoga izvora?« (*Na početku kraja*, NZMH, Zagreb, 1984, *Volio sam kiše i konjanike*, str. 160).

Da, to je taj problem s kojim se Raos često sučeljavao. U širem je smislu osnovna inspiracija njegova djela, crvena nit koja spontano proviruje ispod često banalnih, grotkskih priča i sudbina. Pokušavao ga je na svoj način riješiti; ozbiljnost je pokatkada u humor pretvarao, nemir u bijeg i volontarizam. No, kako rekosmo, stalno se k sebi vraćao, najčešće u duhu kršćanske kreacionističke slike čovjeka i svijeta. U tom smislu, kao cjelina, Raosovo je djelo duboko ukorijenjeno u našu kršćansku kulturu, u naš svijet i trajnu hrvatsku književnu baštinu.

BIJEDA LJUDSKOG PRAZNOVJERJA

Tomu Vereš

Neporeciva je istina da ljudi postaju lakovjerni i praznovjerni onda kad počnu gubiti pravu vjeru u jednoga Boga. Ova istina vrijedi podjednako i za čovječanstvo prije Krista koje je palo u grubo idolopoklonstvo — kako čitamo u poslanici Rimljanima, pogl. 1 — i za kršćane poslije Krista koji, izgubivši vjeru, ropski služe kojekakvim kumirima časti, slasti i vlasti. Čim dakle ljudi prestanu slušati Boga i svoju zdravu pamet, počinju slijepo vjerovati u ljudske izmišljotine, u sve što čuju i čitaju, a u nesigurnostima i nevoljama ovoga života bezglavo traže pomoć, utjehu i spasenje od nekih tajanstvenih prirodnih sila, od mudrih varalica i od lažnih proroka i bogova ovoga svijeta.